

А. М. Михайлов, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

Досліджуються проблеми використання земельних ресурсів в системі аграрного виробництва. Узагальнено підходи вчених щодо особливостей сучасного використання земельних ресурсів. Проаналізовані сутність, значення та місце земельних ресурсів в аграрному виробництві. Запропоновано підходи та викладені їх характерні ознаки (суб'єкти, терміни та характер господарювання), що склалися в сучасному землекористуванні. Окреслено шляхи розв'язання проблем у використанні земельних ресурсів з використанням світового досвіду.

***Ключові слова:** земельні ресурси, суб'єкти господарювання, ринок земель сільськогосподарського призначення, агрохолдинги, господарства населення.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Відносини щодо формування та використання земельних ресурсів упродовж тривалої еволюції кожного суспільства є важливими та дуже гострими. Саме тому здійснюються трансформаційні процеси в суспільстві, зокрема в АПК,

щоб врегулювати невирішені питання, чітко визначити напрямки вдосконалення земельних відносин з врахуванням вітчизняного та закордонного досвіду земельних реформ. Загальновідомо, що трансформація земельних відносин асоціюється із питаннями власності на землю, врахуванням землі як особливого найважливішого фактору сільськогосподарського виробництва, ціною землі чи ціною її використання, а також значенням та місцем держави та суспільства у цьому питанні.

Земельні відносини формуються переважним чином між землевласниками, землекористувачами, державою. Отже, наявним є потенційний та реальний конфлікт інтересів суб'єктів земельних відносин. Фундаментальною основою земельного ринку виступає інститут приватної власності на землю, що в поєднанні зі свободою підприємницької діяльності забезпечує фізичним та юридичним особам її вільне використання та розпорядження продуктами праці, які створені на землі. Виходячи з сучасної класичної економічної теорії, право власності гарантує здійснення наступних прав: володіти, розпоряджатися, використовувати. Однак, цей сучасний підхід споживання та експлуатації разом з класичною економічною теорією, які довели систему світового господарювання до глибокої системної кризи, не можуть дати ґрунтовну відповідь на питання: що робити далі?

Земля є одним із найважливіших компонентів природного середовища, що використовуються для виробництва матеріальних благ. Всі природні фактори життя рослин (вода, світло, поживні речовини), які потрібні для їх повноцінного існування, немов би інтегруються в земельних ресурсах. Землю слід розглядати в різноманітних аспектах. З природно-біологічної точки зору земля є матерія. У географічному розумінні землю розглядають як всю поверхню планети. Екологія вивчає властивості землі у взаємодії з іншими компонентами природи як важливого елемента біосфери. Узагальнення вищевказаного формує поняття «земля» як основного компонента первісної структурної одиниці біосфери – біогеоценозу. Земельні ресурси є природно-історичним тілом і просторовим комплексом взаємопов'язаних між собою елементів природи.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Проблемі розвитку земельних ресурсів, як базису розвитку аграрного виробництва упродовж усього періоду існування суспільства було приділено чимало уваги. Питаннями розвитку та вдосконалення земельних відносин займалися такі вчені: В.Л. Анічин, В.Г. Андрійчук, Г.О. Андрусенко, О.І. Гуторов, І.І. Лукінов, Л.В. Молдаван, О.В. Олійник, Б.Й. Пасхавер, В.В. Россоха, П.Т. Саблук, В.М. Трегобчук, А.М. Третяк, М.М. Федоров, В.Й. Шиян, В.В. Юрчишин та інші. Однак, незважаючи на численну кількість праць з

зазначеної тематики, на сьогодні відсутня єдність думок щодо питання власності на землю, значенню всіх суб'єктів земельних відносин (держави, суб'єкти господарювання, сільське населення), правомірності визнання землі елементом капіталу підприємств, тощо.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є узагальнення досліджень вчених з проблем формування та розвитку земельних ресурсів, особливостей використання та визначення значення для розвитку аграрного виробництва в Україні.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів.

Для українського народу земля мала завжди особливе значення, тому що досить довго Україна відносилась до держав, основною виробничою галуззю яких є аграрне виробництво. Ще за радянських часів Україну величали житницею СРСР. Директор Інституту історії України НАН України В.Смолій виділяє настільки фундаментальну присутність селянства у вітчизняній історії, що саме воно є основою нації, повертаючи водночас увагу до того, що, усвідомлення своїх історичних коренів громадянами України стає особливо актуальною проблемою [1].

Письменник і публіцист А. Паламар виокремлює висновок про те, що становлення селянства відбувалося в єдності з іншим винятково важливим етно-утворювальним фактором – землею: «Саме земля цілеспрямовано і безваріантно зробила українців – хліборобами...», через що «...український селянин змушений був усвідомлювати, що його хліборобство від Бога – чи не остання можливість вижити самому і зберегти свій рід»[2].

З розвитком цивілізації, за рахунок науково-технічного прогресу, удосконалення засобів і предметів праці підвищується продуктивність і ефективність сільськогосподарського виробництва і, зокрема, землеробства. Науково обґрунтовані розміщення і спеціалізація дозволяють раціонально підійти до виробничих процесів і тим самим підвищувати родючість ґрунтів і урожайність сільськогосподарських культур. У сільському господарстві земля є не лише матеріальною основою його функціонування, а й активним чинником виробництва. Більше того, на нашу думку, помилково звужувати та зводити значення землі лише у якості чинника виробництва. У глобальному розумінні, це явище більш складне та комплексне, що охоплює не тільки виробничу, економічну, соціальну, але і культурно-менальну та духовну сферу. Отже, повісити цінник на земельну ділянку і остаточно визначити ціну майже неможливо, так як економічні категорії замалі для характеристики значення та ролі матінки-землі.

Історія розвитку людського суспільства взаємопов'язана з земельними відносинами, адже людина без природи, без землі не може

творити, тому що це – той матеріал, на якому, і за допомогою якого працею створюються продукти, результати цієї праці. Сам процес людської діяльності зводиться до взаємодії людини з природою, з землею, адже праця – доцільна діяльність людини, що спрямована на видозміну і пристосування предметів природи для задоволення своїх потреб. Наприкінці XIX століття відомий німецький хімік Лібіх, зазираючи у майбутнє, зазначив, що удосконалене землеробство – справжня основа торгівлі і промисловості, воно – перше джерело усіх народних благ [3].

Особливо влучно охарактеризував значення землі у формуванні української національної ідентичності В.В. Юрчишин: «Віками формуючись на землі як хлібороб від Бога, селянство послідовно облагороджувало її, надихало, якщо можна так вважати у цьому разі, власне селянським хліборобським духом, відданістю їй і самопожертвою заради того, щоб робити землю кращою, родючішою. Під селянським впливом еволюція природи земля відбувалась і відбулась у напрямку набуття нею рис і ознак, які надали їй сутності й характеру «Землі Родючої», в якій людство має високонадійне, нічим іншим незамінне джерело життя – Хліб і все інше до нього»[4]. Сформувавшись як неперевершене за сутністю і вмінням працювати на землі, завжди залишаючись відданим своєму хліборобському покликанню, вітчизняне селянство стало надійним годувальником не тільки своєї країни, а й ділилося продовольчими статками з іншими країнами і завжди посідало високе місце у світових агропродовольчих процесах. Відомо, зокрема, що в 1909-1913 роках у європейському експорті зерна основних зернових культур – жита, пшениці, ячменю, вівса і кукурудзи частка України становила 21%, а в експорті зерна цих же культур з Росії, складовою якої вона була, - 71%[5].

Земля функціонує як предмет праці, коли людиною використовується лише верхній родючий шар, тобто ґрунт, для створення необхідних умов росту і розвитку сільсько-господарських культур. Результати виробництва залежать безпосередньо від родючості ґрунтів, фізико-хімічних і біологічних процесів, що відбуваються у них. Водночас земля виступає й знаряддям праці, коли використовуються її фізичні, біологічні і механічні властивості для отримання аграрної продукції. Лише в сільському господарстві земельні ресурси – найважливіша продуктивна сила – є одночасно предметом і знаряддям праці. Землі сільськогосподарського призначення мають ряд специфічних властивостей, які відрізняють їх від інших засобів аграрного виробництва. У процесі розвитку продуктивних сил засоби виробництва кількісно збільшуються та якісно змінюються. Зношені засоби виробництва з часом замінюються новими, технічно досконалішими та економічно вигіднішими. Щодо землі, то її не можна нічим замінити, тому

що вона – продукт природи. У процесі виробничого використання, за умов дотримання певних вимог раціонального використання, земля здатна самовідновлюватися.

Ще одна відмінність землі як засобу виробництва – земля нерухома. Така особливість висуває місце розташування земельних ділянок у ряд чинників, які певною мірою визначають умови і результати виробництва. Просторова нерухомість землі зумовлює необхідність розміщення та спеціалізацію виробництва, враховуючи віддаленість від ринків збуту продукції, розташування населених пунктів, шляхів сполучення. Мінімізація відстані сільськогосподарських угідь від місць переробки та збуту продукції позитивно впливає на прибутковість продукції. Просторова нерухомість землі визначає специфіку використання інших засобів сільськогосподарського виробництва та праці.

Найголовнішою специфічною властивістю землі, що відрізняє її від інших засобів виробництва, є родючість ґрунту, розуміння економічного змісту якої має велике значення для вирішення комплексу проблем раціонального використання землі та земельних відносин.

Сьогодні стан справ у сільськогосподарському виробництві, його просторовому середовищі та соціальному забезпеченні людей, зайнятих у галузі, визначається, як незадовільний. За дослідженнями академіка В.В. Юрчишина, суспільнополітичні, соціально-економічні втрати, спричинені недосконалими земельно-аграрними трансформаціями, відкинули розвиток сільськогосподарської галузі країни та долю села і селянства далеко назад [6]. Результатом цих трансформацій за твердженнями Л.В. Млодаван, стало швидке формування двох діаметрально протилежних та однаково згубних для села моделей землекористування – латифундистсько-олігархічної та парцелярної [7]. Перша супроводжується концентрацією сотень тисяч гектарів сільськогосподарських угідь у руках окремих агрохолдингових компаній, зареєстрованих, як правило, за кордоном, процвітанням тінювих корупційних обсягів із земельними ділянками та скупівлею сільськогосподарських підприємств, їх рейдерським захопленням, спекуляцією правами оренди, руйнуванням місцевих агроєкосистем і традиційно сільськогосподарських сфер зайнятості сільського населення та іншими стихійними та неконтрольованими процесами.

Друга модель уособлена малоземельними особистими селянськими господарствами. Парцелярні господарства не можуть розширювати своє землекористування шляхом оренди (агрохолдинги завжди пропонують вищу орендну плату), їхні можливості обмежені у вирішенні питань придбання засобів для обробітку ґрунту, оскільки для них не доступні ані державна підтримка, ані кредити комерційних банків. Приймавши 2,6 млн. витіснених з корпоративних підприємств осіб, осо-

бисті селянські господарства не можуть забезпечити своїх членів доходами на рівні, який утримував би їх від переходу в інші сфери зайнятості.

Сучасні реалії аграрного виробництва окреслили різні (полярні) підходи у використанні земельних ресурсів, основними ознаками яких ми виділяємо наступне: характер, терміни та суб'єкти використання (рис. 1.) Як видно з рис. 1, головною відмінністю у підходах до землекористування можна виділити споживацький та господарський.

Дійсно, на сьогодні віднайти причини деградаційних, загрозливо руйнівних і згубних процесів в аграрному секторі дозволяє звернення до світового досвіду інституціонального супроводу реформування земельних відносин. Навіть короткий огляд земельного законодавства різних країн засвідчує високий рівень регламентації всіх їх аспектів, починаючи з визначення осіб, які наділяються правом придбання (оренду) сільсь-

когосподарських земель, і закінчуючи унормуванням функцій державних інституцій, що контролюють рух земельних ділянок на ринку [7].

В останнє десятиріччя разом з розвитком інституціональної економіки посилюється економічний аналіз прав власності та визначення впливу на господарську діяльність, так би мовити, «пучка повноважень» власності, що передбачає володіння, використання, розпорядження, безпеку, наслідкування, довічність, заборону шкідливого використання, несення відповідальності за борговими зобов'язаннями, отримання кінцевої вартості [8]. Відповідно до цього, жодна система землекористування не передбачає отримання повної абсолютної власності на землю, а до земельного ринку слід підходити як до ринку прав, що дає можливість створювати їх нові комбінації та обмінюватися ними. Одне із них, це право на земельну ділянку, що отримали громадяни нашої країни в процесі приватизації землі.

Рис. 1. Характеристика підходів до використання земельних ресурсів

Джерело: Систематизовано автором на основі досліджень Л.В. Молдаван [7]

Що ж до можливості та реалізації інших повноважень власності, то це потребує вдосконалення нормативно-правового забезпечення, інституціонального забезпечення, розвитку інфраструктури земельного ринку. Таким чином, громадяни України, отримавши акти власності на землю, відповідно мають мати права здійснення усього спектру повноважень власника. Іншими словами, цілком правомірно ставляться питання володарями земельних паїв, зокрема, непрацюючими, скористатися правом вільного розпорядження їх земельними ділянками. Проте, і за висновками Державного комітету з питань земельних ресурсів, щоб українська земля стала справжнім товаром, потрібні значні зміни у земельному законодавстві [9].

В сучасних умовах важлива роль держави в розвитку земельного ринку має ще зростати. Як

показує досвід, є певні функції, які можуть бути відрегульовані тільки державою. Органи влади від імені держави здійснюють різні функції (облікову, планову та розподільчу) шляхом регулювання і обліку землекористування, визначення категорій земель відповідно до їх цільового призначення, ведення земельного кадастру, виділення та вилучення земельних ділянок та інші, серед яких ми особливо виділяємо контролюючу за використанням землі. У зв'язку з цим потребує розподіл повноважень органів влади відповідно до сфер регулювання ринку землі. Наприклад, багаторічні посіви олійних культур (соняшника та ріпаку) на одних і тих же ділянках орендаторами з відвертим недотриманням наукових рекомендацій не в змозі відрегулювати власники земельних паїв, навіть, володіючи правом заборони їх шкідливого використання. Досвід

засвідчує, що в розвинених країнах світу наприклад, в Німеччині, саме регіональні (земельні) органи управління контролюють використання земель та не допускають порушення сівозмін (обов'язкова частка чорного пару, обмеження посівів ріпаку, соняшнику, цукрового буряку відповідно до визначених нормативів), стимулюють розвиток органічного землеробства, сприяють запровадженню енергозберігаючих технологій, заохочують трансформацію не використовуваних сільськогосподарських угідь в лісові насадження тощо. Держава чітко має визначати порядок відведення та відшкодування витрат власникам земельних паїв за вилучення їх для будівництва автомобільних шляхів, для добування нафти, газу та інше. Такі питання вважаємо постають не тільки перед селянами Сумської області в Охтирському районі, де добувають нафту, чи Глухівському районі, коли реконструювали трасу Київ-Москва, а і в інших регіонах. І якщо державні органи вилучають земельну власність, виходячи із суспільної необхідності, то такі «власники» можуть собі дозволити більше уже не працювати, залишаючись досить забезпеченими.

Щоб врегулювати земельні відносини в Україні, необхідно в першу чергу прийняти законодавчі акти, перелік яких формується з врахуванням досвіду країн, які уже не одне сторіччя функціонують в умовах розвинутого ринку. Роки проходять, а значна частина селян країни в очікуванні кращих часів відходить, почувши від влади тільки «а» без продовження дій. Інший аспект, земельні відносини стосуються найважливішого виробничого ресурсу аграрної економіки, цінність якого через його обмеженість для розв'язання проблеми продовольства в умовах глобалізації світової економіки, стрімко зростає [10].

Земля, як ресурс і як капітал, що забезпечує підвищення віддачі від його використання тільки за умов інвестування, потребує для підтримання цієї функції визнання її активом суб'єктів господарювання. Особливо, при залученні іноземних інвестицій та розробці інвестиційних проектів земля має оцінюватися як актив українських суб'єктів господарювання. За висновками вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки», врегулювання міжгалузевих економічних, що мають створити рівні стартові умови виробництва і відтворення капіталу в них через одержання рівновеликих прибутків на авансований рівновеликий капітал, включаючи вартість землі, з урахуванням терміну його обороту, сезонності виробництва та природних умов, є вихідною умовою поліпшення економічного стану в аграрній галузі [11]. Невраховання землі як складового капіталу підприємств та відповідна відсутність авансування його на виробництво продукції не сприяє відтворенню цього капіталу, викривлює дійсну вартість виробництва основних

видів сільськогосподарської продукції і економічні відносини між галузями агропромислового виробництва.

Наступне питання – це використання земель сільськогосподарського призначення в якості застави для отримання кредитів. За умови відповідного законодавчого забезпечення це може бути прийнятним, якщо орендар земельної ділянки буде передавати право оренди на неї в заставу за згоди власника ділянки в межах терміну дії договору оренди. Спілкування з представниками деяких банків ще до початку фінансової та економічної криз показало, що вони поки що не готові переймати права оренди земель сільськогосподарського призначення через необхідність введення відповідних фахівців та окремих структурних підрозділів в банках. В Російській Федерації з 2004 р. вступив в дію новий закон «Про іпотеку (заставу нерухомості)», що передбачає використання земель сільськогосподарського призначення як предмету в операціях застави, а також використання при цьому будівель, споруд, що є власністю землевласника, тільки одночасно із заставою земель, на яких вони розташовані. Іпотека не стосується земель, що знаходяться в державній чи комунальній власності [12].

Не можна не погодитись з твердженням В.С. Дієсперова щодо приватної власності на землю, який проводить аналогію між сільськогосподарськими угіддями, як складовою природного ресурсу країни та лісами, ставками, водоймами, надрами, які в вочевидь не можуть належити незначній частині суспільства [13]. Україна за даними державної служби статистики у 2014 році отримала урожай зернових культур близько 56 млн. тон, лівову частку економічного ефекту від господарської діяльності було розподілено між 20 особами. То чи етично, на разі, ставити питання Президенту України про початок діалогу щодо скасування мораторію на продаж сільськогосподарських угідь майже одночасно з введенням у дію військового стану в державі [14]? На нашу суб'єктивну думку, розгляд першого питання не на часі.

Важливим є питання ціни землі сільськогосподарського призначення чи її оренди. За умов ринку тільки попит та пропозиція врегульовують ці питання з урахуванням її якісних характеристик, місця розташування та терміну оренди. Втім, якщо оцінювати землю за західною формулою, як вважає А. Третьяк, що передбачає виділення природної та інтелектуальної складової у використанні землі, тобто, саме як природний ресурс, то її вартість в Україні може вирости у рази [9]2. Вважаємо, що орендна плата мала б враховувати показники агрохімічної оцінки земель, а також термін її оренди. Втім і в Росії, де ринок землі уже розвивається, розмір орендної плати за земельні ділянки поволі зростає і залежить від як від привабливості місця розташування, цільового вико-

ристання земель та категорій орендарів, так і від суб'єктивних факторів, що не підлягають аналізу та узагальненню. Переважним чином ціна землі визначається попитом ринку та експертною оцінкою та нормативно шляхом нарахування 200-кратного земельного податку [15]. Ринок земель сільськогосподарського призначення в Німеччині за останні десять років не зазнав значних змін: найвищі ціни залишаються у західних землях 25,9 тис. євро/га (Північна Рейн-Вестфалія), а найнижчі – у східних 2,7 тис. євро/га (Бранденбург). Інтенсивніше купівля-продаж земель за кількістю та вартістю угод здійснюється у західних землях, а за розміром земельних ділянок – у східній частині Німеччини [16]. Зазначимо, що в Польщі останнім часом значного поширення в системі земельних відносин отримала форма довгострокового використання землі (узуфрукт), що знаходиться в державній чи муніципальній власності, та є проміжним правом між правом на власність і правом використання земельною ділянкою. Законодавством встановлено, що термін володіння правом може тривати до 99 років, володар цього права може передавати його іншій особі без згоди власника землі, а також має першочергове право на придбання землі у власність [17].

Підводячи підсумок актуальним питанням сучасного використання землі як найголовнішого ресурсу у аграрному виробництві та земельним відносинам між власниками, орендарями та державою, необхідно відмітити, що існуючі підходи ринкової економіки значно змістили акценти у бік економічної вигоди приватного капіталу (збільшення прибутку, рентабельності виробництва, зменшення витрат, в тому числі на оплату праці та поліпшення родючості ґрунтів). На нашу думку є неприпустимим подальші маніпуляції та декларації щодо цінності земельних ресурсів та тих хто задіяний в аграрному виробництві, в той час коли не дотримуються наукових принципів та здорового глузду при експлуатації земельних та людських ресурсів. Базис та основа життя перетворив-

ся на засіб обслуговування інтересів приватного капіталу транснаціональних компаній (агрохолдинги), міжнародної банківської мафії, виробників добрив, гербіцидів та іншої продукції хімічної галузі, виробників насіння (гібриди, що здатні лише один раз дати урожай).

Нарешті держава, яка не здатна забезпечити належне використання земель сільськогосподарського призначення, зараз не повинна у прямому та переносному сенсі вибивати землю з під ніг українського народу. Всі війни рано чи пізно закінчуються. Сподіваємось, що в Україні це станеться якомога раніше і можливо доречно використати історичний досвід європейських країн після другої світової війни, які відроджували національну економіку, застосовуючи кейнсіанську модель розвитку, якою передбачається, що найефективнішим інвестором в державу має стати сама держава. Тому навіщо продавати курку, яка несе золоті яйця (перепрошую за емоційне порівняння) і ініціювати питання про купівлю продаж земель сільськогосподарського призначення? Навіть в Сполученому Королівстві землі належать її величності королеві, але чи коректно порівнювати їх з нашими родючими та унікальними чорноземами, напевно, що ні.

Висновки та пропозиції. Таким чином, формування та використання земельних ресурсів, які були і будуть основою для розвитку аграрного виробництва в Україні потребує: нагального законодавчого врегулювання; опрацювання механізму викупу земель державою; забезпечення захисту земель сільськогосподарського призначення від урбанізації; розвитку інфраструктури земельного ринку, зокрема, створення земельного банку як елементу інфраструктури обслуговування обороту земель; розмежування повноважень та функцій органів державного та місцевого управління, що стосуються земельних відносин; визнання земельних ресурсів як складового елементу капіталу сільськогосподарського виробництва.

Список використаної літератури:

1. Смолій В.А. Передмова // Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. – Т.1. – К.: Наук, думка, 2006. – С.5
2. Паламар А. Дух української нації. Звідки він береться і на що переводиться // Культура і життя. – 2009. – 15 квітня.
3. Дідковська Л.І. Економічний механізм раціонального використання та охорони земельних ресурсів в аграрній сфері // Дис. на здобуття ступеню канд. ек. наук за спеціальністю 08.07.02 - Економіка сільськогосподарства і АПК. - 2006
4. Юрчишин В.В. До проблеми невідповідності суспільної долі сучасного вітчизняного селянства віковим надбанням історично-селянського роду України / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2010. - №1. – С.110-123
5. Долішній М.І., Злупко С.М. Національно-генетичні господарські форми – основа реформування і перспектива розвитку сільського господарства України // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. – XII вип.: Стратегія розвитку агропромислового комплексу. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2000. – С.131
6. Юрчишин В.В. Сучасні аграрні перетворення в Україні. Ретроспективні нариси у трьох томах / НАН України, ДУ «Ін-т екон та прогнозів. НАН України». – К., 2013. – С.15.
7. Молдаван Л.В. Інституціональні провали в земельній реформі України: наслідки та можливо-

сті їх мінімізації / Л.В. Молдаван // Селянський син: дух і справа академіка Володимира Юрчишина / за ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2015. – 352 с. ; табл., іл. С.235-248

8. Олейник А.Н. Институциональная экономика: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М. – 2000. – 416 с.

9. Скільки коштує українська земля? – Урядовий кур'єр. – 2009. – № 8. – 20 січня.

10. Михайлова Л.І. Проблемні питання розвитку земельних відносин в Україні / Л.І. Михайлова // Трансформація земельних відносин до ринкових умов. Збірник матеріалів Одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. 26-27 лютого 2009 р., м.Київ. – 2009. – С.21-224.

11. Інформаційний звіт про діяльність Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» за 2008 рік. — К.: УААН. ННЦ «ІАЕ». - 2008 – 99с.

12. Реформирование земельных и имущественных отношений.: [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.landmarket.ru>.

13. Дієсперов В.С. Земля як головний природний ресурс сільських територій і країни / В.С. Дієсперов // Економіка АПК. 2010. №9. – С.102-109

14. Президент ініціював дискусію щодо зняття мораторію на продаж землі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/prezident-iniciyuvav-diskusiyu-schodo-znyattya-moratoriyu-na-prodazh-zemli-168399_.html

15. Липски С. А. Институциональные преобразования в системе земельных отношений и их исследование (модель России конца XX — начала XXI века). - М.: - 2002. - С. 209.

16. Состояние рынка земли сельскохозяйственного назначения в Германии . – Январь – 2008. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.landmarket.ru>.

17. Зробек Р., Вишневи Р. Институт регионального планирования, Университет сельского хозяйства и технологии Ольштын, Польша. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.landmarket.ru>.

Михайлов А.М. Земельные ресурсы как базис развития аграрного производства.

Исследуются проблемы использования земельных ресурсов в системе аграрного производства. Обобщены подходы ученых об особенностях современного использования земельных ресурсов. Проанализированы сущность, значение и место земельных ресурсов в аграрном производстве. Предложены подходы и изложены их характерные признаки (субъекты, сроки и характер хозяйствования), сложившихся в современном землепользовании. Намечены пути решения проблем в использовании земельных ресурсов с использованием мирового опыта.

Ключевые слова: земельные ресурсы, субъекты хозяйствования, рынок земель сельскохозяйственного назначения, агрохолдинги, хозяйства населения.

Mykhaylov A.M. Land resources as a basis for the development of agricultural production.

The problems of land use in the system of agricultural production. Generalized approaches scientists concerning features of modern land use. Analyzed the nature, meaning and location of land resources in agricultural production. Approaches and set their characteristic features (subjects, terms and features of management), established in modern land use. Outlined solutions to problems in the use of land resources of international experience.

Key words: land resources, subjects of usage, market agricultural land, agricultural holdings, farms.

Дата надходження до редакції: 12.04.2015

Рецензент: д.е.н., професор Олійник О.В.